

فرهنگ ادبیات جهان

• عزیزه بدیعی گهر

کارشناس کتابداری و اطلاع‌رسانی کتابخانه مرکزی
و مرکز اسناد دانشگاه تهران

کیهان بجهها و اطلاعات دختران و پسران درآمده و هم‌چنین در همان سال به‌عنوان خبرنگار مجله جوانان نیز برگزیده شد. وی از سال ۱۳۵۲ هم‌زمان با تحصیل در رشته مدیریت، همکاری خویش را با روزنامه اولیا - چاپ اصفهان - آغاز کرد و در همان روزگار، مقاله‌های بلندی درباره چهره‌های شاخص ادبی و اجتماعی مانند جلال آل‌احمد، رهی‌معیری منتشر کرد. وی به انتشار سلسله مقالاتی با عنوان «صور مختلف داستان‌نویسی در ایران، از مشروطیت تا عصر حاضر» نیز اقدام کرد.

دکتر خزائل از سال ۱۳۵۳ تحصیلات خویش را در رشته حقوق دانشگاه ملی ایران (شهید بهشتی) ادامه داد و در سال ۱۳۵۸ با روزنامه جوشن و ماهنامه وحید همکاری می‌کرد. در همان ایام کتاب تاریخ ادبیات آمریکا از ژاک فرنان کائن را ترجمه کرد که بنا به گفته خود وی، هیچ‌گاه انتشار نیافت. وی پس از پایان دوره لیسانس حقوق، تحصیلاتش را در رشته تاریخ تا دریافت درجه دکترا ادامه داد. خزائل در سال‌های پیش از پیروزی انقلاب، یکی از قهرمانان مسابقه «برخورد اندیشه‌ها» بوده که در آن زمان بزرگ‌ترین مسابقه اطلاعات عمومی کشور به شمار می‌رفت. در سال ۱۳۷۶ نیز به‌عنوان نفر اول دوره «مسابقه حافظه برتر» در شبکه پنج تلویزیون انتخاب شد. از ایشان چند کتاب تحقیقی درباره کودتای سوم اسفند، شعر امروز ایران و کتابی درباره تاریخ جهان به چاپ رسیده است.

فرهنگ ادبیات جهان، آخرین اثر حسن خزائل است که به گفته وی در مقدمه کتاب، تألیف آن از سال ۱۳۵۰ آغاز شده و بسیاری از مدخل‌ها از روی دایرةالمعارف بریتانیکا، امریکانا و لاروس ترجمه شده‌اند.

روش تنظیم مدخل‌ها

مدخل‌های کتاب براساس الفبای فارسی تنظیم شده است. میزان اطلاعاتی که در پی هر مدخل ارائه می‌شود، بستگی به اهمیت آن و اطلاعات موجود درباره آن در منابع داشته است. بنابراین حجم اطلاعات داده شده در مدخل‌های گوناگون از چندین سطر تا چندین صفحه متفاوت می‌باشد.

انواع مدخل‌های این فرهنگ:

۱. شخصیت‌های ادبی (شاعران، نویسندگان و ...)

■ خزائل، حسن. فرهنگ ادبیات جهان. تهران: نشر کلبه، ۱۳۸۴، (۶ جلد).

کتاب فرهنگ ادبیات که به شیوه دایرةالمعارف‌ها تدوین شده، به معرفی شخصیت‌ها، آثار، اصطلاحات و رویدادهای ادبی، به‌گونه‌ای فشرده و در عین حال مفید و پرمحتوا می‌پردازد. این فرهنگ در شش جلد به چاپ رسیده و در نوع خود اثری ارزشمند است.

دستیابی آسان به اطلاعات و آگاهی‌های کلی درباره بسیاری از نویسندگان، کتاب‌ها و آثار ادبی از گوشه و کنار دنیا، شخصیت‌های گمنام یا کمتر شناخته شده و نیز نویسندگان معاصر که کمتر می‌توان شرح‌حالی درباره آنها یافت، از جمله ارزش‌های این فرهنگ و نشانه اهمیت تلاش نویسنده آن است.

دکتر حسن خزائل در تاریخ ۲۵ مرداد ۱۳۳۱ دیده به جهان گشود. در سن سیزده سالگی (۱۳۴۴) به حرفه خبرنگاری روی آورد و به‌عنوان خبرنگار افتخاری برای مجله دختران و پسران روزنامه اطلاعات انجام وظیفه کرد. در سال ۱۳۴۷ به عضویت هیئت تحریریه

برای عنوان مدخل‌های مربوط به اسامی اشخاص، از شهرت یا نسبت افراد استفاده شده است که عموماً یک یا دو کلمه است، حال آنکه بهتر بود از اسم کامل اشخاص استفاده می‌شد تا جوینده بتواند سریع‌تر نام مورد نظر خود را بیابد و نیازی به خواندن سطر اول مدخل نداشته باشد. این نکته در مورد نام‌های همسان که با سه یا چهار شخصیت هم‌نام روبه‌رو هستیم، بیشتر جلب نظر می‌کند: مانند مدخل‌های «رابینسون»، «قائم‌مقام»، «کمال»، «لویس» «وولف» و نیز

قریب (از بحور شعر فارسی)، قریب (عبدالعظیم قریب). معمولاً برای انتخاب عنوان مدخل‌های اشخاص، به منظور حفظ یکدستی و یکپارچگی، از فهرست اسامی مستند مشاهیر و مؤلفان کتابخانه ملی ایران و الگوی ارائه شده در این مأخذ استفاده می‌شود، اما مؤلف از شیوه‌ای یکسان برای ضبط اسامی مدخل‌های اشخاص پیروی نکرده است.

در بیشتر موارد نام‌خانوادگی، عنوان مدخل قرار گرفته است: مانند: گلبو، پرویزی، گوهرین، گلچین معانی، سهروردی، حافظ، جرجانی، سعدی، صفایی، طبری، ...

در مواردی نام کوچک افراد عنوان مدخل شده است: مانند: «احمد غفاری»، «احمد احسایی»، «ابراهیم بدخشانی»، «تقی شوشتری»، «حسین خوانساری»، «کاظم رشتی»، «ناصر سهرندی»، «لطفعلی تبریزی»، «خلیل قزوینی»، «مهدی استرآبادی» و ... بویژه در نام «محمد» که با اسامی «محمدامین تبریزی»، «محمدباقر کاشانی»، «محمدصادق مینا»، «محمدقاسم فرشته» روبه‌رو می‌شویم.

در مواردی لقب افراد در نظر گرفته شده است: مانند القاب افضل‌الدین، کمال‌الدین، لطف‌الله، معین‌الدین، نظام‌الدین، مؤیدالدین، رضی‌الدین، جلال‌الدین، سعدالدین، سراج‌الدین، ...

یا به همراه عنوان «میر»، یا «میرزا» آمده است مانند: «میر تقی‌الدین تذکره» و «میرزا ابراهیم اصفهانی» و ... و گاهی نیز از تخلص استاد شده است، مانند: «تشبیهی» برای «میرزا علی اکبر کاشانی» «کاشف» برای «میرمحمد شریف بن شمس‌الدین محمد»

در مدخل‌های مربوط به نام اشخاص، یا تصویر شخص ارائه شده یا یکی از آثار او در کادری همراه با نام نویسنده ذکر شده است. در این کادرها گاهی فقط نام نویسنده را می‌بینیم. اما معلوم نیست که مؤلف از آوردن این کادرها چه هدفی داشته است؟

۲. عنوان کتاب‌ها (شامل آثار ادبی، فلسفی، دینی، تاریخی و ...). در مدخل‌های مربوط به عناوین کتب، عموماً به موضوع کتاب و تقسیم‌بندی مطالب آن اشاره می‌شود و گاه چکیده‌ای از آن می‌آید. عنوان اصلی کتاب‌ها نیز در پانویس می‌آید، اما به ترجمه و انتشار آنها اشاره‌ای نمی‌شود.

۳. نشریات (روزنامه‌ها و مجلات): اطلاعاتی که در باب این مدخل‌ها داده می‌شود، تاریخ انتشار، محل انتشار، صاحب امتیاز، و ... مانند روزنامه رعد امروز، حبل‌المتین، ژورنال دوپاری، قانون، کاوه، کوشش، کیهان، اطلاعات، تجدد، وطن، نسیم شمال، نبرد.

اما برخی روزنامه‌های مشهور مانند تایمز را در آن نمی‌بینیم.

۴. اصطلاحات ادبی: این اصطلاحات ممکن است مربوط به ادبیات فارسی باشد، مانند استعاره، تشبیب، تشبیه، تشخص بخشیدن، تصنیف، رمل، زبان استعاری، منظومه، قصه، لطیفه، وزن نیمایی، روای دانای کل و رباعی و یا مربوط به ادبیات جهان، مانند: اپیزود، تراژدی، کمدی، رمان و انواع آن.

۵. مکاتب و نهضت‌های ادبی و فکری: مانند: ایماژیسم، اکسپرسیونیسم، امپرسیونیسم، تعالی‌گرایی، جهان‌وطنی، تصوف، ژورنالیسم، مکتب انحطاط، لتریسم و دادائیسم. اطلاعات ارائه شده در مورد این مدخل‌ها شامل تاریخ و چگونگی شکل‌گیری مکاتب، زمینه‌های فکری، فعالیت‌ها و آثار می‌باشد.

۶. سازمان‌ها و آکادمی‌های ادبی: آکادمی‌های ادبی مانند آکادمی اسپانیا، آکادمی در انگلستان و اداره دراماتیک مورد اشاره قرار گرفته‌اند. اطلاعات ارائه شده در این مدخل‌ها عبارت از تاریخچه تأسیس، نام مؤسس، فعالیت‌ها و تعداد اعضا می‌باشد.

۷. رویدادها: - جوایز ادبی در جلد دوم این فرهنگ، نویسنده بعد از اتمام مدخل‌های مربوط به حرف «ج» بخشی را به معرفی جوایز مهم ادبی اختصاص داده که در نوع خود کاری بی‌نظیر است و بر ارزش‌های اثر افزوده است، مانند جایزه ادبی آلفگارو، جایزه ادبی خوانندگان مجله آل، جایزه ادبی نوبل.

اطلاعات داده شده در مورد هر جایزه عبارت است از: نام مؤسسه، مسئول جایزه، موضوع مورد نظر، ارزش جایزه و اسامی برندگان همان جایزه در سال‌های مختلف.

توجه به نکات زیر به جنبه‌های علمی این فرهنگ می‌افزاید:

۱. گستره موضوعی: از عنوان و مقدمه کتاب برمی‌آید که این فرهنگ یک فرهنگ موضوعی و تخصصی در موضوع ادبیات است، اما در این فرهنگ به موضوعات غیرادبیات نیز برمی‌خوریم، مانند: «ایالات متحده آمریکا»، آیات الاحکام، بحار الانوار، اجوبه المسائل، احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم، اصول علم سیاست، افلاطون و بسیاری از مدخل‌های دیگر از جمله برخی نویسندگان غیرادبی که به زمینه موضوعی مورد نظر مربوط نمی‌شوند.

حتی در حرف (ت) با مدخل‌های تئاتر، تئاتر پوچی، تئاتر در هوای آزاد، تئاتر ناسیونال پوپولر روبه‌رو می‌شویم.

۲. منابع و مأخذ: ذکر اسامی مأخذ و منابع از مهم‌ترین ویژگی‌های یک کتاب مرجع معتبر است و در حقیقت معیاری مهم در ارزیابی کار نویسنده به شمار می‌آید. در این فرهنگ، هیچ یک از مدخل‌ها فهرست منابع ندارد و این امر می‌تواند از یک سو تا حد زیادی از اعتبار، دقت و صحت مطالب بکاهد و از سوی دیگر به دلیل اینکه این گونه منابع مرجع، تنها اطلاعاتی کلی در اختیار خواننده قرار می‌دهد، وجود فهرست منابع برای کسی که می‌خواهد آگاهی‌های بیشتری بدست آورد، سودمند خواهد بود.

البته در انتهای جلد ششم، «منابع و مأخذ» کتاب آورده شده است. نگاهی به این منابع، حجم وسیع کار نویسنده را نشان می‌دهد که مبتنی بر تعداد زیادی کتاب‌های تاریخ ادبیات، تذکره‌ها، دایره‌المعارف‌ها، گزیده‌ها، راهنماها، مجلات و صدها سایت اینترنتی درباره ادبیات جهان بوده است.

۳. ارجاعات: یکی از کاستی‌های مهم کتاب، به کار نبردن ارجاعات می‌باشد. در این فرهنگ، معیار گزینش شکل اسامی اشخاص برای مدخل‌ها، - چنان که یادآور شدیم - مشخص نیست. بنابراین ضروری بود از صورت‌های مختلف اسامی به صورت گزینش شده ارجاع داده می‌شد، که به این ترتیب قابلیت‌های اثر در بازایی اطلاعات بیشتر می‌شد.

در مورد نام کتاب‌ها و رمان‌های خارجی لازم بود از صورت‌های مختلف ترجمه شده عناوین به عنوان انتخاب شده ارجاع داده می‌شد، برای نمونه رمان «کارگران دریا» و «یکتور هوگو با عنوان «رنجبران دریا» نیز به فارسی ترجمه شده است. یا در مورد اصطلاحات ادبی معلوم نیست که نویسنده از کدام ضبط اصطلاح استفاده کرده است، مانند: قلب مطلب (اصطلاحی در بدیع که به صورت‌های دیگر نیز آمده است)، دوره بازگشت ادبی (که انتظار می‌رود در حرف ب و به صورت «بازگشت ادبی» باشد).

۴. نمایه: در منابع مرجع نمایه‌ها نقش مهمی در بازایی اطلاعات دارند. تدوین نمایه‌های جامع برای کتاب، موجب افزایش کارایی و فواید فرهنگ حاضر خواهد شد. از جمله تدوین نمایه‌ای از اصطلاحات ادبی انگلیسی لازم به نظر می‌رسد، چون در متن، برابر فارسی اصطلاحات مدخل قرار گرفته و نمایه‌ها و واژگان انگلیسی به جوینده برای بازایی سریع کمک خواهد کرد. برای نمونه، اصطلاح ادبی «نزاع متقدمان و متجددان» که برابر آن در پانویس Battle of the ancients and moderns آمده است، یا «مفهوم ضمنی» برابر Connotation قرار گرفته است.

۵. عدم یکدستی نشانه‌های اختصاری: برای نمونه کلمه «میلادی» همه جا برای تاریخ‌های میلادی و «شمسی» برای تاریخ‌های شمسی تکرار شده، اما برای تاریخ‌های هجری قمری از «ه.ق.» استفاده شده است.

۶. تکرار نام کتاب: چند مورد الف و لام ابتدای نام کتاب‌ها یا اشخاص در ترتیب الفبایی در نظر گرفته شده و در ردیف الف لام آمده است: الفهرست، الهوامل و الشامل و المآثر و الآثار (که یک بار هم در ردیف م آمده است).

همچنین الحکیم (توفیق الحکیم) که بهتر بود به صورت «حکیم» و در ردیف (ح) می‌آمد. همچنین «الجیشی».

۷. نام اصلی برخی کتاب‌ها در پانویس نیامده است: مانند: خانه برنارد آلبا، خداحافظ گاری کوپر، درون، دو سرنوشت، دومین شانس، دیر یا زود، رویاه مجعول و مرتد

۸. چند نکته که با نگاهی اجمالی به کتاب روشن شد:

- فقدان برخی مدخل‌ها در کتاب، مانند غلامحسین مصاحب، سیمون دوبووار، تعزیه و وزن شعر.

- کوتاه بودن توضیحات مربوط به مدخل «دارالفنون».

- مدخل «خوبی»، شاعر معاصر، با اینکه در متن آمده، اما در ضمیمه جلد سوم نیز آمده است.

- تصویر مربوط به مدخل تیلور کالدول - بانوی رمان‌نویس آمریکایی - تصویر مردی است با لباس نظامی. (ج ۵، ص ۳۴۵۹)

به هر حال، اثر حاضر، فرهنگی جامع از اطلاعات عمومی و حتی تا حدودی تخصصی است که راهی کوتاه آسان فراروی جوینده می‌گشاید تا به پاسخ پرسش خود دست یابد و با بیان روان و سلیس خود می‌تواند برای اقشار و سنین مختلف خواندنی و قابل استفاده باشد.